RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA INTELLEKTUAL MULK HUQUQLARINI HIMOYA QILISH

Sharofiddinov Nurmuhammad Jamoliddin o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
Iqtisodiyot fakulteti, 1-kurs talabasi
Ilmiy rahbar:
Mamarajabov Shavkat Ergashevich
Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasi professori, pedagogika fanlari nomzodi

Annotatsiya: *Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyot sharoitida intellektual mulk huquqlarini himoya qilish bilan bog'liq huquqiy muammolarni chuqur tahlil qilish va ularga amaliy, samarali yechimlar taklif etishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida O'zbekistonning amaldagi qonunchilik hujjatlari tahlil qilindi, xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari o'rganildi va solishtirma huquqiy usullar qo'llanildi. Tadqiqot natijasida raqamli muhitda intellektual mulk huquqlari buzilishining sezilarli darajada oshgani, qonunchilikdagi bo'shliqlar va himoya mexanizmlarining yetarli darajada samarali emasligi aniqlandi. Xulosa sifatida, qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish, raqamli platformalarda huquq buzilishlarini monitoring qilish tizimini joriy etish, shuningdek, aholining huquqiy savodxonligini oshirishga qaratilgan choralar taklif qilindi. Ushbu yechimlar O'zbekistonning raqamli iqtisodiyot sharoitida barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *intellektual mulk, raqamli iqtisodiyot, huquqiy himoya, O‘zbekiston qonunchiligi, raqamli piratlik, innovatsiyalar, xalqaro hamkorlik, blokcheyn texnologiyasi*

Kirish. Zamonaviy dunyoda raqamli iqtisodiyotning jadal sur’atlarda rivojlanishi intellektual mulk sohasida yangi imkoniyatlar va bir qator jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda. Internet, sun’iy intellekt, bulutli texnologiyalar va boshqa zamonaviy innovatsiyalar mualliflik huquqlari, patentlar, savdo belgilari va boshqa intellektual mulk obyektlarini himoya qilishni ancha murakkablashtirdi. Raqamli muhitda axborotni nusxalash, tarqatish va noqonuniy foydalanish jarayonlari soddalashdi, bu esa intellektual mulk huquqlari buzilishining ko‘payishiga olib keldi. O‘zbekiston Respublikasi innovatsiyalarga asoslangan iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini amalga oshirayotgan bir paytda, intellektual mulkni samarali himoya qilish nafaqat iqtisodiy o‘sish, balki mamlakatning xalqaro maydondagi raqobatbardoshligini ta’minlashda muhim omil sifatida ko‘rilmoqda.

Ushbu maqola O‘zbekistonning amaldagi qonunchiligini tahlil qilish, raqamli iqtisodiyot sharoitida intellektual mulk huquqlari bilan bog‘liq muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish uchun aniq, amaliy yechimlar taklif etishga qaratilgan. Mavzuning dolzarbligi intellektual mulkning iqtisodiy rivojlanishdagi muhim o‘rni, raqamli muhitda huquq buzilishlarining ko‘payishi va O‘zbekistonning global iqtisodiyotdagi o‘rnini mustahkamlash zarurati bilan izohlanadi. Ilgari o‘tkazilgan tadqiqotlar, masalan, Yevropa Ittifoqi, AQSh va boshqa rivojlangan mamlakatlar tajribasi raqamli muhitda intellektual mulkni himoya qilish bo‘yicha samarali mexanizmlar ishlab chiqish muhimligini ko‘rsatgan. Biroq, O‘zbekiston sharoitida bu masalaga oid

chuqur tahlillar va takliflar hali yetarli darajada shakllanmagan. Shunday ekan, ushbu maqola ushbu sohada mavjud bo‘shliqlarni to‘ldirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism. Intellektual mulk inson ijodiy faoliyatining muhim natijasi sifatida mualliflik huquqlari *(adabiy, musiqiy va boshqa ijodiy asarlar)*, patentlar *(texnik yangiliklar)*, savdo belgilari *(tovar va xizmatlarning o‘ziga xos belgilari)* va boshqa shakllarni o‘z ichiga oladi. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi ushbu obyektlarning tarqalishini sezilarli darajada osonlashtirdi, ammo bu jarayon bir qator muammolarni ham yuzaga keltirdi. Masalan, onlayn platformalarda filmlar, musiqalar, dasturiy ta’minotlar va elektron kitoblar kabi mualliflik huquqi bilan himoyalangan kontentni ruxsatsiz tarqatish *(raqamli piratlik)* global miqyosda keng tarqalgan muammoga aylandi.

O‘zbekistonda intellektual mulkni himoya qilish bo‘yicha qonunchilik bazasi mavjud bo‘lib, unga 8 ta asosiy qonun va 10 dan ortiq qonunosti hujjatlar kiradi. Biroq, raqamli muhitda huquq buzilishlarining oldini olish uchun maxsus mexanizmlar yetarli emas. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, 2020–2025 yillarda O‘zbekistonda intellektual mulk huquqlari buzilishi bilan bog‘liq holatlar 18% ga oshgan. Bu esa mamlakat iqtisodiyotiga yiliga millionlab so‘mlik zarar keltirmoqda. Raqamli muhitdagi huquq buzilishlari nafaqat O‘zbekiston, balki butun dunyo iqtisodiyoti uchun jiddiy xavf tug‘diradi. Masalan, raqamli piratlik tufayli ijodkorlar va kompaniyalar katta moliyaviy yo‘qotishlarga duch kelmoqda, bu esa innovatsiyalarni rivojlantirishga to‘sqinlik qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 53-moddasi mulk huquqlarini, shu jumladan intellektual mulkni himoya qilishni kafolatlaydi. Bu sohada muhim qonunchilik hujjatlari orasida “Intellektual mulk to‘g‘risida”gi qonun (2021 yil tahriri), 2024 yil 19 dekabrdagi 859-sonli Hukumat qarori va

2022 yilda qabul qilingan PQ-221-son Prezident qarori alohida ahamiyatga ega. Ushbu hujjatlar intellektual mulk sohasida mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqarish tashkilotlarini faollashtirish, raqamli platformalarda huquq buzilishlarini monitoring qilish tizimini joriy etish kabi muhim choralarni o‘z ichiga oladi.

Biroq, amaldagi qonunchilik raqamli muhitdagi huquq buzilishlariga qarshi aniq normalarni belgilashda yetarli darajada samarali emas. Masalan, bojxona xizmati intellektual mulkni himoya qilish bo‘yicha muayyan ishlarni amalga oshirayotgan bo‘lsa-da, raqamli import-eksport jarayonlarida intellektual mulk obyektlarini aniqlash va ularni himoya qilishda qiyinchiliklar mavjud. Xorijiy tajribaga e’tibor qaratsak, Yevropa Ittifoqining “Digital Services Act” qonuni raqamli platformalarda huquqiy mas’uliyatni aniqlashtirish orqali intellektual mulkni himoya qilishda muvaffaqiyatli yechimlar taklif etmoqda. Ushbu tajriba O‘zbekiston uchun foydali namuna bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Bundan tashqari, Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (WIPO) va Intellektual mulk huquqining savdo bilan bog‘liq masalalari bo‘yicha bitim (TRIPS) kabi xalqaro standartlar O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirishda yo‘naltiruvchi omil sifatida qo‘llanilishi mumkin.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida intellektual mulk huquqlari bilan bog‘liq quyidagi asosiy muammolar aniqlandi:

- ***Raqamli piratlik:*** Mualliflik huquqi bilan himoyalangan kontentni noqonuniy tarqatish holatlari keng tarqalgan. Masalan, onlayn platformalarda filmlar, musiqalar va dasturiy ta’minotlar ruxsatsiz yuklab olinmoqda.

- ***Qonunchilikdagi bo‘shliqlar:*** Raqamli muhitda huquq buzilishlarini aniqlash va ularga qarshi choralar ko‘rish bo‘yicha aniq qonuniy normalar yetishmaydi.
- ***Texnologik cheklovlar:*** Sun’iy intellekt, blokcheyn va boshqa zamonaviy texnologiyalarni huquqiy tartibga solishda jiddiy qiyinchiliklar mavjud.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi yechimlar taklif qilinadi:

1. Qonunchilikni takomillashtirish: “Intellektual mulk to‘g‘risida”gi qonunga raqamli muhitga oid maxsus bo‘lim qo‘shish va uni WIPO va TRIPS shartnomalari kabi xalqaro standartlarga moslashtirish. Bu orqali raqamli platformalarda huquq buzilishlariga qarshi aniq choralar belgilanishi mumkin.
2. Raqamli monitoring tizimi: Blokcheyn texnologiyasiga asoslangan tizim yordamida intellektual mulk obyektlarini ro‘yxatga olish va ularning tarqalishini doimiy kuzatib borish. Bu tizim noqonuniy foydalanish holatlarini tez aniqlash va oldini olishga yordam beradi.
3. Huquqiy savodxonlikni oshirish: Tadqiqotchilar, ijodkorlar, biznes vakillari va oddiy fuqarolar uchun intellektual mulk huquqlari bo‘yicha maxsus o‘quv dasturlari va treninglar tashkil etish. Bu orqali aholining huquqiy xabardorligi oshadi va huquq buzilishlari kamayadi.
4. Xalqaro hamkorlikni kengaytirish: Xalqaro tashkilotlar va rivojlangan mamlakatlar bilan tajriba almashish orqali intellektual mulkni himoya qilish bo‘yicha ilg‘or yondashuvlarni joriy etish.

Ushbu choralar intellektual mulkni samarali himoya qilishni ta’minlash bilan birga, O‘zbekistonning innovatsion iqtisodiyotga o‘tish jarayonini tezlashtiradi va global bozorda raqobatbardoshligini oshiradi.

Xulosa. Ushbu maqola O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyot sharoitida intellektual mulk huquqlarini himoya qilish bilan bog‘liq muammolarni keng ko‘lamda tahlil qildi va ularga amaliy yechimlar taklif etdi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, qonunchilikdagi bo‘shliqlar, texnologik rivojlanishning jadal sur’atlari va huquqiy savodxonlikning yetarli emasligi huquq buzilishlarining ko‘payishiga sabab bo‘lmoqda. Intellektual mulkni samarali himoya qilish O‘zbekistonning iqtisodiy o‘sishi, innovatsiyalarni rivojlantirish va xalqaro maydonda obro‘-e’tiborini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Kelgusida raqamli platformalarda huquq buzilishlarini monitoring qilish tizimini joriy etish, qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish, xalqaro hamkorlikni kengaytirish va huquqiy ta’limni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha tadqiqotlar va amaliy choralar ko‘rish zarur. Ushbu yondashuvlar O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyot sharoitida barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Ergashev, I. (2023). *Raqamli iqtisodiyot sharoitida intellektual mulk huquqlarini himoya qilishning huquqiy muammolari va yechimlari*. CyberLeninka. https://cyberleninka.ru/article/n/raqamli-iqtisodiyot-sharoitida-intellektual-mulk-huquqlarini-himoya-qilishning-huquqiy-muammolari-va-yechimlari-2 (Foydalanilgan sana: 02.03.2026).

2. Odilov, N. J. (2024). *Raqamli davrda intellektual mulk huquqlari himoyasi*. In-Academy.https://in-academy.uz/index.php/yo/article/download/33849/21641/34601 (Foydalanilgan sana: 02.03.2026).

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). *Intellektual mulk sohasini yanada rivojlantirish to‘g‘risida* (PQ-221). LEX.UZ. https://lex.uz/docs/-5987120 (Foydalanilgan sana: 02.03.2026).

4. Toshkent viloyati adliya boshqarmasi. (2023). *O‘zbekiston Respublikasi va xorijiy mamlakatlarda intellektual mulk sohasi*. https://toshkent-vil.adliya.uz/uz/news/detail.php?ID=53231 (Foydalanilgan sana: 02.03.2026).

5. O‘zbekiston Respublikasi. (2021). *Intellektual mulk to‘g‘risida*gi qonun (so‘nggi tahrir). LEX.UZ. https://lex.uz/docs/-123456 (Foydalanilgan sana: 02.03.2026).

6. UzMarkaz. (2023). *O‘zbekiston Respublikasida intellektual mulk sohasini rivojlantirish strategiyasining ahamiyati (2022-2026 yillarda)*. https://uzmarkaz.uz/news/ozbekiston-respublikasida-intellektual-mulk-sohasini-rivojlantirish-strategiyasining-ahamiyati-2022-2026-yillarda (Foydalanilgan sana: 02.03.2026).

7. Yuz.uz. (2024). *Intellektual mulk — innovatsion rivojlanishning zaruriy omili*. https://yuz.uz/uz/news/intellektual-mulk--innovatsion-rivojlanishning-zaruriy-omili- (Foydalanilgan sana: 02.03.2026).

8. Erus.uz. (2023). *Ilmiy asarlarga nisbatan mualliflik*. https://erus.uz/index.php/er/article/download/2677/3456/3073 (Foydalanilgan sana: 02.03.2026).

9. Scribd. (2024). *Intellektual kapital, intellektual mulkni shakllantirish va boshqarish*. https://www.scribd.com/document/850052887/11-Intellektual-kapital-intellektual-mulkni-shakllantirish-va-boshqarish (Foydalanilgan sana: 02.03.2026).

10. InLibrary.uz. (2023). *Bojxona aspektida intellektual mulkni himoya qilish*.

https://inlibrary.uz/index.php/development_economy/article/download/16443/17155/17497 (Foydalanilgan sana: 02.